

BALATON PETRA

A székelyföldi birtokrendezések

Az erdélyi történész körökben meglepetéssel fogadták – a *Kataszteri Közlönyre* és az állami költségvetésre épülő – legújabb kutatási eredményeket, amelyek szerint részletes kataszteri felméréseket Erdélyben, így Székelyföldön sem végeztek a dualizmus korában.¹ Kétségtelen, hogy az Erdélyben folyó kataszteri felmérésekre csak homályos utalások vannak a korabeli irodalomban, ugyanakkor még napjainkban is hivatkoznak annak meglétére és fontosságára.² A téma történeti szempontú feldolgozása ezidáig várat magára. A téma megértését – a fogalmi nehézségeken túl – nem könnyíti meg, hogy az eddig elkészült két erdélyi megyei levéltári fondjegyzék kataszteri térképeket és iratokat is felsorol.³ A székelyföldi birtokviszonyok és birtokrendezési (az arányosításra és a tagosításra vonatkozó) törvények tanulmányozásakor sem bukkantunk a részletes kataszteri felmérések nyomára, nyilván azért, mert a rendezetlen birtokviszonyok miatt először azok rendbetételére volt szükség a térségben. Jelen tanulmány a részletes kataszteri felmérések nélkülözhetetlen előfeltételét jelentő birtokrendezéseket vizsgálja a Székelyföldön.

A székelyföldi birtokrendezések ügye a dualizmus korának egyik legösszetettebb kérdése; erről tanúskodnak a napi- és szaklapokban tömegével megjelenő cikkek, tanulmányok, emlékiratok, valamint az országgyűlési felszólalások. Már a kortársak is felismerték, hogy a modernizáció és a belterjes váltógazdálkodás Székelyföldön is megköveteli a birokrendezést.⁴ Az egész országra kiterjedő törvények azonban nem vették fi gyelembe a regionális különbségeket és a székelyföldi sajátosságokat. A törvények, amelyek megváltoztatták a székely falvak évszázados belső munkarendszerét és stabilitását, illetve felgyorsították a gazdasadalom felbomlását, a köztudatban ellenszenvessé váltak. A birtokrendezés körüli vi sszások, a főúri családok és a közbirtokosságok közötti ellentétek, az állattartáshoz szükséges területek csökkenése tovább fokozta a közme gosztást kísérő ellenszenvet. A székelység tömegei, különösen a nincstelenek és a minimális birtokkal rendelkezők nem tudtak alkalmazkodni a piacgazdaság követelményeihez és elszegényedésüket, tönkremenetelüket a

- 1 TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18.; DEÁK Gyula: Az erdélyrészi birtokrendezési eljárás. *Kataszteri Közlöny (= KK)*, 2. (1893) 12:9.; Az 1895. évi állami költségvetés és az országos kataszteri felmérés. *KK*, 3. (1894) 11:10–11.; Az országos kataszteri felmérés 1893. végével. *KK*, 3. (1894) 11:10.
- 2 FERENCZ JÓZSEF: A 150 éves magyar földmérés erdélyi hatásai. *Geodézia és Kartográfia*, 59. (2007) 5:36–19.
- 3 *Az 1918/1919 előtti Erdélyre vonatkozó fondok és gyűjtemények jegyzékei. 9. Hargita megye.* Összeáll.: BICSOK ZOLTÁN. Bp.–Bukarest, 2014. Béta, Csatóság, Csíkszereda, Homoródújfalva, Karácsonfalva, Lövete, Oklánd, Székelydobó, Székelyudvarhely, Vágás: kataszteri földkönyvek, telekkönyvek; Korond, Székelykeresztúr, vargyasi br. Daniel család, alsóboldogfalvi Gagyh család: kataszteri (birtok)ívek; Gyergyóremete: kataszteri iratok; Ditró, Csíksomortán, Csíkszentmárton, Gyergyóalfalu, Gyergyócsomafalva, Gyergyóremete, Gyergyószentmiklós, Gyergyótölgyes, Oroszhegy, Szárhegy: kataszteri térképek. *Az 1918/1919 előtti Erdélyre vonatkozó fondok és gyűjtemények jegyzékei. 12. Maros megye.* Összeáll.: PÁL-ANTAL SÁNDOR. Bp.–Bukarest, 2014. Hidvég, Marosvásárhely, Meggyesfalva, Nyárádszentlászló, Nyomát, Remeteszeg, Szentháromság: kataszteri földkönyv; Atosfalva, Backamadaras, Dextrád, Erked, Görgényszentimre, Hármásfalva, Kásva, Ludvég, Magyarpéterlaka, Marosvásárhely, Mikháza, Nyárádgálfalva, Szederjes, Székelyszentistván, Szentgerice, Tekeújfalva, Vajola: birtokív; Alsóbölkény, Alsóidecs, Atosfalva, Bátos, Dextrád, Erked, Faragó, Görgényszentimre, Hármásfalva, Kisadorján, Ludvég, Magyarpéterlaka, Marosfalfalu, Marosludas, Mikháza, Nagyadorján, Szászrégen, Szederjes, Székelyszentistván, Tekeújfalva: kataszteri telekkönyv. A kataszteri nyilvántartások gyűjteményében 477 helység kataszteri földkönyve, birtokívek, betűsoros mutatók, házsámmutatók, a térképgyűjteményben helységenkénti kataszteri térképek találhatók.
- 4 KOZMA FERENC: *A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota.* Bp., 1879. 154.; VITOS MÓZES: *Csikmegyei füzetek.* Csíkszereda, 1894–1901. 310.

birtokrendezési törvények végrehajtásában látták.⁵ Az arányosítás és tagosítás ugyanakkor elvezetett a modern közbirtokosságok (compossessoratus) létrehozásához, illetve az árutermelő tagosított birtokok kialakulásához. A tagosítás lehetővé tette a települések és -szerkezet modernizálását, a faluközpontok kialakulását, az úthálózat rendezését és ösztönözte a sokszor évek óta halogatott lecsapolásokat, patakrendezéseket.⁶

A közbirtok jelentősége Székelyföldön

A közbirtokossági és községi földeket (általában erdők, legelők) a korabeli dokumentumok gyakran nevezték közbirtoknak. Közös használatban voltak ugyan, de a magánbirtok kiegészítő részét képezték (Csíkban és Gyergyóban ez részben áll). Míg a községi föld a község elidegeníthetetlen és oszthatatlan tulajdonát képezte és a községi szükségletek fedezésére szolgált, addig a közbirtokossági föld a társas birtoklás egy fajtája, amit valamely közösségek ősjogon bírtak (a volt határőr-

■ *Talpfafaragás. Dr. Radványi Antal egyik felvétele a Harigítáról és a Kelemen-havasokról készített sorozatából, 1913 (MMM, Ltsz.: 7821/21.)*

katonák, kismemesek, volt úrbéresek, székely szabadok). Székelyföldön ezek a közösségi birtoklási formák egyfajta védőháló szerepet töltek be a gazdasági egyenlőségekkel szemben.

A közös használatban levő földek legnagyobb mértékben – a hajdani katonai határőr intézménnyel összefüggésben – a hegyvidéki területeken maradtak fenn, ahol szűkösen állt rendelkezésre szántóbirtok, így például 40%-ot is meghaladó arányt ért el Csík és Háromszék vármegyékben. Különösen nagy volt a gazdasági jelentősége a népi állattartással és faiparral foglalkozó településeken (Zágon, Bereck, Nagybacon, Zetelaka, Csíkszépvíz).

A közbirtokossági földeket a birtokrendezések előtt Székelyföldön általában a helységben füsttel (lakótelek) bíró családok, tehát a lakosság nagyobb része használhatta saját szükségére, de nem nyerészkedett belőle a közösség kárára. A közös földterületek jelentősége a megélhetés és az élethez szükséges javak előteremtése szempontjából nagyon fontos volt, a szénanyeréstól a háztartási energia biztosításáig. A székely ősi birtokviszonyok így tették lehetővé a 3-4 holdas magánbirtokkal rendelkezők megélhetését is.⁸

Arányosítás és tagosítás Székelyföldön

A kibontakozó modernizáció Székelyföldön is megkövetelte a birtokrendezést: az arányosítást és a tagosítást általában egy időben hajtották végre. Az arányosítás, vagyis a közföldek (erdők és legelők) jogi elkülönítésének célja az volt, hogy megállapítsa a közösségben részes tagokat és azok illetményeit. Alapfeltétele a területek felmérése volt, majd a résztulajdonosokra eső birtokhányad megállapítása, amely

5 EGYED ÁKOS: *A parasztság Erdélyben a századfordulón*. Bukarest, 1975. 58–59.; EGYED ÁKOS: *Falu, város, civilizáció*. Kolozsvár, 2002. 142–143.

6 A földművelésügyi m. kir. minister 1890. évi, a törvényhozás elé terjesztett jelentése a vízügyekről. *Vízügyi Közlemények*, 1892. 5:124.; A földművelésügyi m. kir. minister 1892. évi, a törvényhozás elé terjesztett jelentése a vízügyekről. Uo., 1893. 7:69–70.

7 Ezúton mondok köszönetet a képek közlését engedélyező intézményeknek (és ügyintéző vezetőinek, munkatársainak): Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fotótára (MNM, dr. Lengyel Beatrix), Maros Megyei Múzeum (MMM, Marosvásárhely, Oniga Erika), Csíki Székely Múzeum (CsSzM, Csíkszereda, Gyarmati Zsolt), Székely Nemzeti Múzeum (SzNM, Sepsiszentgyörgy, Szöcsné Gazda Enikő).

8 TAKÁCS PÉTER: *Gondolatok a „székely örökségről”*. *Csaba királyfi elárvult népe*. Szerk.: Takács Péter. Debrecen, 2009. 263–266.

az arányosítási per útján ment végbe.⁹ Problémát jelentett, hogy az arányosítás alapjául a felületesen elvégzett becslések szolgáltak és nem vették figyelembe a telekkönyveket. Bár a részletes kataszteri felmérés munkálatai 1856-ban megkezdődtek Magyarországon, és 1916-ig az ország közel 81%-át felmérték, Erdély területén a részletes kataszteri felmérési munkálatok meg sem kezdődtek, csupán az ideiglenes kataszteri felmérések folytak a földadó-kataszterről szóló 1875. évi VII. törvény értelmében („a földbirtok arányos megadóztatása céljából”).¹⁰ Felmerült ugyan a részletes kataszteri munkálatok Erdélyre történő kiterjesztése 1880 tavaszán, de a folyamatban levő birtokrendezési munkálatok miatt, amely előfeltételét jelentette a részletes kataszteri felméréseknek, erre nem került sor.¹¹

Az ország erdélyi részeire vonatkozó törvények (1871:LV.; 1880:LIII., LIV. tc., XLV. tc.) rendelkezései szerint az arányosítást bármely közbirtokos kérelmére végre kellett hajtani, különben a bíróság hivatalból megtette. A közföldek egyéni tulajdonba kihatását csak az a birtokos kérhette, akinek legalább 100 katasztrális hold (57,55 hektár) illetménye volt. A törvények legnagyobb hibája az aránykulcs pontatlan meghatározása volt. A felosztás legtöbb helyen a magántulajdonban lévő külső (szántó, kaszáló) és a háromszorosan számított belső birtokok (lakótelek) arányában történt. Előfordult, hogy a külső birtokba beszámították a legelőket, az erdőket és a havasokat is. Esetenként a bebíró (külbirtokos, akinek belsősége nincsen) is részesedett a közföldekből. Az arányosítás alól csak a községi célokra használt községi vagyont vonták ki. A több község által közösen bírt erdőségek felosztását községenként kellett elvégezni.

Az úrbéri közföldek használatát Erdélyszerte már létrejöttük idején úgy szabályozták, hogy abból csak a magánbirtokkal rendelkezők részesülhettek a tulajdonban levő szántóföld arányában. A földnélküliek tehát elestek a közös birtok használatától.

A közföldek területe nagymértékben csökkent azután, hogy a 100 holdnál nagyobb birtokok tulajdonosai kihatották és egyéni használatba vették részüket, a közösségben maradt 100 hold alattiak pedig az új rendszer, a magánbirtok arányában (arányjog) vehették igénybe a közbirtokot. Az erdőket és legelőket arányrészekre osztották, ezek pedig adásvétel tárgyaivá váltak. Sok eladósodott gazda a gyors pénzszerzés miatt eladta arányrészeit, így viszont a korábbi szabad legeltetéstől és erdőhasználattól esett el. Gyakoriak voltak a tömeges arányrész-átruházások és színleges adásvételek. Az üzérkedők felettes hatóságokat vesztegettek meg, hogy minél hamarabb birtokba vehessék a nagy erdőségeket és megkezdjék a fakitermelést. Különösen a havasalji községek helyzete vált súlyossá, ahol a szántó és a kaszáló jövedelméből marhalegeltetés nélkül nem lehetett megélni, az erdőterület bősége miatt pedig a fa piaci értéke csekély volt.

Az arányosítással együtt hajtották végre a tagosításokat, amelyek célja a szétaprózott birtoktestek helyett azokkal azonos vagyoni értékű egy (vagy minél kevesebb) tagból álló birtokok létrehozása volt a határ birtokviszonyainak újrendezésével.¹² Székelyföldön az első tagosítások az 1860-as években kezdődtek el, de 1879-ig alig néhány község kapcsolódott be a munkálatokba: Torda-Aranyos vármegyében 3, Háromszék és Maros-Torda vármegyékben 6-6, Udvarhely vármegyében 4, Csík vármegyében 12 település.¹³ Tagosításra akkor

9 KÁDÁR ZSOMBOR: A hírhedt székelyföldi erdőarányosítás. *Erdészettörténeti Közlemények*, (1993) 11:48–54.

10 A kiegyezés után a földadó mértékét a korábban kiadott császári pátens helyett törvény szabályozta (1868:XXV. tc. a földadóról): Magyarországon 29,7%-ban, Erdélyben 22%-ban állapították meg ennek arányát. A pontatlanságok, illetve a földadó méltányos és igazságos beszedése érdekében már az 1870-es években igény mutatkozott az újabb általános földadó-kataszter elkészítésére a tiszta kataszteri jövedelem megállapítása érdekében, a vonatkozó törvényt 1875-ben fogadták el (VII. tc. a földadó szabályozásáról).

11 VÖ. SCHMIDT ANIKÓ: A kataszter a logikát a feje tetejére állította. Az 1878–1881. évi országgyűlés tanulságai című tanulmányával a *Catastrum* jelen számában.

12 FAZEKAS ENDRE: *Tagosítás és egyéb birtokrendezési ismeretek kézikönyve*. Bp., 1941.19–20.

13 KOZMA, 1879. 157–158.

került sor, ha a birtokosok birtokarányos 1/3 része ezt kívánta, majd akinek birtoka a tagosítandó község – adókataszteren alapuló – területének 1/4-ét elérte (1880:XLV. tc.). A községi vagyont és a közintézmények birtokait, 1880-tól a fiatalok és a meg nem jelentek vagyonait is hivatalból a tagosítást kívánókhöz kellett számítani. A gyakorlatban sokszor elég volt egy birtokos igenlő szavazata és megvolt az egynegyed rész. A felmerülő költségeket a kérvényezőnek kellett fizetnie, az állam bélyeg- és illetékmentességet biztosított. 1880-tól lehetőség volt a részleges tagosításra is. A tagosítást községenként kellett végrehajtani, de senki sem volt kötelezhető, hogy birtokáért más község határán kapjon új területet. A tagosítás elrendelése holdarány szerint történt, így a föld elhelyezkedésének megválasztási joga a vagyonosabb birtokosokat illette meg. „A Székelyföldön ugyanis egyesek érdekeinek megsértése nélkül, csak a legnagyobb lelkiismeretességgel és odaadással lehet tagosítást végezni, mert a hegyes vidéken a szántók és a rétek kis határokon belül is egymástól lényegesen elütöttek.”¹⁴ Bár a munkálatokban csak minősített mérnökök vehettek részt, és a hitelesítést más mérnököknek kellett végezniük, az osztályozást és becslést pedig egy szakértői bizottság folytatta le, a gyakorlatban azonban Székelyföldön a tagosítási munkálatokat a mérnökök nem maguk végezték, hanem segédeknek alvállalatba adták ki. „A felelőtlen és megbízhatatlan munka végül is anyagi leromláshoz és a telekkönyvi adatok kuszáltságához vezetett.”¹⁵ A tagosító mérnököket megvesztegethetőségük miatt „négy szemközti uraknak” hívták.¹⁶

A vagyonközösség tagjait terhelő (mérnöki, ügyvédi) költségek előteremtése lassan és nehézkesen történt, így a kortársak is sokat panaszkodtak a hosszadalmas eljárásra.

Az 1885:XXII. tc. 6. §-a alapján létrehozott kolozsvári kataszteri igazgatóság feladata volt

■ Bokros Elek (1845–1893) jogtanácsos, országgyűlési képviselő 1890-ben. A kolozsvári kataszteri igazgatóság fennmaradását javasolta (MNM)

a birtokrendezések befejezése után a földadó-szabályozási munkák teljesítése, és főképpen az azonnali birtokrendezés véghezvitele. Wekerle Sándor pénzügyminiszter 1889-ben felvetette az – egy igazgatóból és hat biztosból álló – igazgatóság megszüntetését, ugyanis az utóbbi öt év tapasztalata alapján Erdélyben évente a községek egyharmadában végeztek csak teljes tagosítást, a többi esetben csak részleges rendezésről volt szó. A tárca szerint a földadó-szabályozási munkák teljesítését az egyes pénzügyi igazgatóságok egyéb teendőik mellett végre tudják hajtani, ezért nincs szükség külön igazgatóság fenntartására. Időközben azonban az igazságügyi tárca kérésére az erdélyi birtokrendezési perek gyorsabb lebonyolítása és a viszonyok szabályozása érdekében 10 bírói állást rendszeresítettek. Bokros Elek képviselő, híres jogtanácsos javaslatára, amíg a birtokrendezési viszonyok rendezésének előhaladása, illetőleg a perek számának csökkenése nem indokolja, fennmaradt a kolozsvári kataszteri igazgatóság.¹⁷ Az erdélyrészi birtokrendezési

14 BÖZÖDI GYÖRGY: *Székely bánja*. Bp., 1939. 137.

15 BEIER, 1943. 13.

16 INCZE ISTVÁN: *A székely kivándorlás*. Emlékirat. Ajánlva az igazságügyi s az összkormány figyelmébe. Sepsiszentgyörgy, 1901; BARTALIS ÁGOST: *Segítsünk a székelyeken. Csík-Ménaság székelyei*. Bp., 1901. 18–19.

17 Bokros Elek felszólalása, 262. országos ülés (1889. június 6.). *Az 1887. évi szeptember 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója* (= KN), XIII:54–55.

■ Wekerle Sándor (1848–1921), pénzügyminiszter (1889–1892), később több alkalommal is miniszterelnök, 1894. évi felvétel. A részleges községtagosítások miatt a kolozsvári kataszteri igazgatóság megszüntetését javasolta (MNM)

ügyek gyorsítására az igazságügy-miniszter állami előlegalapot hozott létre, és 1899 végéig 72 község kapott állami előleget.

A tagosítást lassította a telekkönyvi állapotok rendezetlensége. A probléma abból adódott, hogy az 1870-es években keresztülvitt telekkönyvi felvételek botrányos felületességgel történtek; a tulajdonjogi változásokat nem vagy hanyagul jegyezték be a községek telekkönyveibe. A tényleges és a telekkönyvi birtokos közötti problémák rendezése színleges adásvételek és megterhelések sorozatát indította el. Gyergyószentmiklóson például a telekkönyvi és kataszteri adatok hatezer holddal kevesebb közbirtokossági területet tüntettek fel, mint a valóságban volt.¹⁹

A telekkönyvi rendelet (1886:XXIX. tc.) a betétszerkesztési eljárásból – amely a telek-

könyvi bejegyzés és a tényleges birtoklás közötti összhang megteremtését szolgálta – Erdélyt kizárta a folyamatban levő birtokrendezések miatt. 1886. április 7-én a telekkönyvi betétek szerkesztéséről című törvényjavaslat igazságügyi bizottsági jelentése kiemelte a telekkönyvek általános rendezetlenségét, amit arra vezettek vissza, hogy egyrészt a helyszínelés volt fogyatékos, másrészt a telekkönyvi intézmény nem ment át a néptudatba. Az 1886. évi telekkönyvi reformalkotás célja a telekkönyvi és kataszteri felmérési adatok összehangolása volt: a kataszteri felvétel műszaki adatait a telekkönyv alkotórészeivé tette, ezzel biztosítva az ingatlanokra vonatkozó tárgyi adatok megbízhatóságát, közhitelességét.²⁰

A folyamatban levő birtokrendezési eljárások miatt nem léptek érvénybe a további telekkönyvi rendezést szolgáló intézkedések sem (1892:XXIX. tc., 24.366/1903. sz. igazságügy-miniszteri rendelet) Erdélyben, ami lehetővé tette, hogy az igazságügy-miniszter egyes birtokosok, illetve egész községek telekkönyvének helyesbítését elrendelje.

Az 1892:XXIV. törvénycikk jelentősége és az újraarányosítások problémája

Az 1890-es évektől újabb problémát jelentettek az újraarányosítások, amelyekről a korabeli törvények nem rendelkeztek. A korábban befejezett arányosítás újbóli elvégzése közköltiségen a közös használatú ingatlanok egyéni, szabad tulajdonná alakítását célozta. Általában élelmesebb illetményesek kezdeményezték, de előfordult, hogy közbirtokosok álltak össze és írtatták át színleges vásárlási szerződéssel egy „csoportfőre” ingatlanjuttalékaikat és alakítottak ki 100 holdon felüli illetményeket. Egyes földbirtokosok és spekulánsok a potom áron összevásárolt erdőarányrészeket magasabb áron adták tovább, felettes hatóságokat vesztegettek meg. Különösen az összefüggő, nagy területű fenyőerdőket adták el tömegesen, ahol

18 SEBESS DÉNES: *Emlékirat az erdélyrészi telepítésről*. Marosvásárhely, 1905. 74.

19 SEBESS DÉNES: *A székelyföldi tagosítás és arányosítás*. Marosvásárhely, 1903. 28–30.

20 SEBESS DÉNES: *Magyar agrár-evolúciók, 1902–1932*. Bp., 1932. 226–227.

■ Tallián Béla (1851–1921) politikus, 1903–1905 között földművelésügyi miniszter, a gazdaságfejlesztő programok támogatója, aki az állattenyésztés fejlesztése érdekében az erdőterületek legelővé minősítését szorgalmazta (MNM)

tőkés vállalkozók termelték ki a fát. A legelőterületek beszűkülése pedig óriási gátja lett az állattenyésztés fejlődésének.

A birtokrendezés történetében korszakalkotónak számító 1892. évi XXIV. törvénycikk az arányjogvásárlásokhoz kapcsolódó visszaélések megszüntetése mellett az eljáró bírói gyakorlat egyöntetűségét is javította. A törvény értelmében a tagosítás pontossága érdekében a birtokrendezési munkálatok műszaki részét a kataszteri felmérés szabályai szerint kellett végrehajtani (1893. évi 356. számú IM-rendelet). Arra is számítottak, hogy az egész községekre kiterjedő tagosítási munkálatokkal a kataszteri

részletes felmérésben majd munkát takarítanak meg. „Nagy lendületet nyernének a szóban forgó ügyek, ha az állandó kataszter támogatásában részesülhetnének olyképp, hogy a kataszteri háromszögelési pontok alapján a birtokrendező működő mérnökök által a birtokrendezések során szükséges mérnöki műszaki hitelesítéseket a mostani hitelesítő mérnökök helyett kataszteri mérnökök teljesítenék. Az említett intézkedések nagyban előmozdítanák a birtokrendezéseket, mert a kataszteri közegek közreműködése következtében a birtokrendezési műszaki munkálatok szabatosága emelkednék.” szöveg a törvény indoklása.²¹ Az erdélyi birtokrendezések műszaki ellenőrzése, vizsgálata és hitelesítése céljából 1893-ban a kolozsvári kataszteri igazgatóság beosztásában műszaki osztályt szerveztek. Megindították a háromszögelési munkálatokat is: részletesen azokban a községekben végezték el, amelyekben a tagosítás az egész határban folyt.²² A rendelet következtében azonban a székelyföldi tagosítási munkálatok lelassultak.

A Székelyföldön történt újraarányosítások körüli visszaélések előbb-utóbb feltűntek a megyei és az országos hatóságoknak. Török Albert, Udvarhely vármegye nyugalmazott főispánja az elsők között sürgette az újraarányosítások azonnali beszüntetését (1900), és felhívta a figyelmet, hogy a magánerdők letarolása ökológiai katasztrófák sorát indítja el. Több példán keresztül bemutatta, hogyan kerültek erdőspekulánsok kezére a székely erdők. Például Zetelakán 2-50 koronaértért keltek el az értékes fenyőerdők, amikor már jóval 100 korona fölött voltak a holdankénti faárak.²³ Az erdőjogokkal való üzérkedés nyomán gomba módra elszaporodtak a fakereskedő cégek, fűrészüzemek Székelyföldön, és pillanatok alatt erdőterületek tűntek el, tarvágások jelentek meg a hajdani erdőségek helyén.

A székely erdőüzelmek megakadályozására 1903 tavaszán Sebess Dénes ügyvéd, országgyűlési képviselő kezdeményezésére Marosvásárhelyen iroda alakult.

21 ROLLA JÁNOS: Az ország felmérése és annak nemzetgazdasági jelentősége. *KK*, 4. (1911) 4:160.

22 Az 1895. évi állami költségvetés és az országos kataszteri felmérés. *KK*, 3. (1894) 11:10–11.

23 TÖRÖK ALBERT: *A székelyföldi arányosításokról*. Székelyudvarhely, 1903.

■ *Tarvágás fenyőerdőben. Dr. Radványi Antal egyik felvétele a Hargitáról és a Kelemen-havasokról készített sorozatából, 1913 (MMM, Ltsz.: 7821/20.)*

A legradikálisabb nézetet valló Molnár Józsiás függetlenségi országgyűlési képviselő már 1901 szeptemberében a törvények végrehajtásának következményeire, az elszegényedésre és az elvándorlásra figyelmeztetett az országgyűlésen. 1902 júniusában a birtokrendezés leállítását, sőt az ősi jogok visszaállítását sürgette.²⁴ Az 1902. évi tusnádi székely kongresszuson is a birtokrendezés kérdésében csaptak össze leghevesebben az indulatok. A tagosítással kapcsolatosan kétfajta álláspont ütközött: az egyik vélemény szerint a bevezetett tagosítás új gazdasági irányt nyit a székely földművelés előtt, ezért szükséges és célszerű; a másik nézet szerint Székelyföld sajátos terep- és talajviszonyai miatt gazdasági előnyei nem érvényesülhetnek.²⁵ Végül a megoldást az eljárások felgyorsításában, egyszerűsítésében és a költségek állami támogatásában, a törvény hiányosságainak módosításában, a színleges adásvételen alapuló kihalások megszüntetésében és az állandó kataszter elkészítésében fogalmazták meg.²⁶

Birtokrendezéseket kísérő forrongások ott alakultak ki, ahol a tehetősebb rétegek a parasztság közföldjeiből kisajátításra törekedtek, így például 1900-ban Csík vármegyében hét

községben került sor arányosítás elleni akcióra, január 15-én Csíkszentimréren az erdőarányosítás miatt. Az arányosítás és tagosítás elleni mozgalom 1902 őszén egységesült és 150 falut (kézdi, orbai és kászoni járások) felölelt: Molnár Józsiás függetlenségi országgyűlési képviselő vezetésével a kézdivásárhelyi népgyűlésén az arányosítás beszüntetését és új, megfelelő tagosítási törvényt sürgettek.²⁷

Az Igazságügyi Minisztérium székely szakosztálya

Az országosan is megoldatlan birtokrendezési (tagosítási) helyzet kezelésére – egy új, az egész országra kiterjedő általános tagosítási törvény megalkotásával – már a századfordulótól volt törekvés. Darányi Ignác földművelésügyi és Plósz Sándor igazságügyi miniszter 1901–1902 fordulóján 16 pontos kérdéssor alapján végeztettek községenként adatgyűjtést, amiből kiderült, hogy 1902 végére az arányosítás Székelyföld 229 községében 203 293 kataszteri holdon már befejeződött, 54 községben volt folyamatban és csak 32 községben nem indították meg. Tallián Béla, az új földművelésügyi miniszter a tagosításra vonatkozó jogszabályok összeállítását is elrendelte, majd megjelentette (1904).²⁸ Sajnos az 1905–1906. évi közpolitikai események háttérbe szorították a kérdés megnyugtató rendezését, az új törvény megalkotását.

Az újabb törvényi szabályozásig néhány példaértékű kúriai döntés született. Például a marosvásárhelyi Királyi Tábla egyik 1901. évi határozata kimondta, hogy a közbirtokokból a magánosok részére eszközendő kihalások költségeit a kérvényező fizeti;²⁹ 1903-ban azt, hogy a különálló vagy külső birtokok tulajdonjoga nem jogosít a közösen való részesedésre;

24 MOLNÁR JÓZSIÁS: *Interpellatio a székelység ügyében*. Bp., 1901; MOLNÁR JÓZSIÁS: *A székelyföldi arányosítás*. Bp., 1902.

25 *A székely kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai*. Csíkszereda, 2001. 202–222.

26 Jelentés vizeki Tallián Béla v. b. t. m. kir. földművelési miniszter ő méltóságához a tusnádi székely kongresszusnak a földművelésügyi minisztérium ügykörét érintő határozatairól és a székelyföldi földművelő nép gazdasági felsegítésére irányuló javaslatok. BALATON PETRA: *A székely akció története*. I/1. Munkaterv és kirendeltségi jelentések. Bp., 2004. 244–268.; *Magyarország földművelésügye, 1897–1903*. Bp., 1904. 2. bőv. kiad. 161.

27 *Csiki Lapok*, 14. (1902) 37:3. (szept. 10.); *Udvarhelyi Híradó*, 5. (1902) 45:3. (nov. 9.)

28 *Adatok és vélemények a tagosítás és birtokrendezés új törvényhozási rendezéséhez*. Bp., 1904.

29 MOLNÁR, 1902. 47.

■ Darányi Ignác (1849–1927) jogász, agrárpolitikus, nagybirtokos, két alkalommal összesen 12 évig földművelésügyi miniszter. Számos agrárreform kezdeményezése mellett a leszakadó, hegyvidéki régiók állami támogatására indított akciókat (MNM)

■ Polónyi Géza (1848–1920) politikus, országgyűlési képviselő, a második Wekerle-kormány igazságügy-minisztere (1906–1907). Ő kezdeményezte az új erdélyi birtokrendezési törvény elkészítését (MNM)

■ A Királyi Tábla épülete Marosvásárhelyen (forrás: <http://erdely.ma/multidezo.php?id=159769>)

■ Nagy György (1879–1923) országgyűlési képviselő, az igazságos és méltányos birtokrendezési törvények mellett kiálló kézdivásárhelyi népgyűlések szervezője (SzNM, Ltsz.: F 3325)

egy másik ítélet pedig megtiltotta az újraarányosítást, valamint kimondták, hogy a befejezett arányosítás után a természetbeni elkülönítést az érdekelt költségére végzik el.

1905-ben a székelyföldi telekkönyvek sora kívüli rendezésének igénye fogalmazódott meg. Polónyi Géza igazságügy-miniszter 1906 tavaszán külön székelyföldi szakosztályt állított fel a birtokviszonyok és a telekkönyvi állapotok rendezésére Sebess Dénes ügyvéd, székely országgyűlési képviselő vezetésével.³⁰ A minisztérium megbízta a telekkönyvi hatósági joggal felruházott járásbírókat a telekkönyvek helyesbítésével és a kataszteri birtokképek összhangba hozatalával, továbbá albírák, telekkönyvvezetők és segédszemélyzet kinevezéséről intézkedett 1906 augusztusá-

ban. A miniszter – főfelügyeleti jogával élve – 30 napos jelentéskötelezettség mellett bekérte a bíróságoktól az Erdélyben 187 községben folyamatban levő második arányosítás iratait.³¹ A telekkönyvek tisztázását Háromszék és Maros-Torda vármegyékben sok község kérte, de a leginkább érintett Csík vármegyéből alig érkezett bejelentés.

Sebess Dénes eközben a székelyföldi birtokrendezésről és a telekkönyvek országos rendezéséről szóló törvényjavaslat kidolgozását végezte.³² A székely társadalom is mozgólódott: Sümegi Vilmos országgyűlési képviselő vezetésével székely küldöttség érkezett a minisztériumba,³³ 1906. szeptember 16-án Kézdivásárhely piacán nagyszabású népgyűlést tartottak dr. Nagy György és dr. Zakariás János országgyűlési képviselők, valamint Kiss Lajos református pap és Molnár Emil szerkesztők szervezésében. A gyűlés teljes bizalommal állt ki a kormány és az Igazságügyi Minisztérium mellett, és az 1902. évi kézdivásárhelyi népgyűlés határozatait erősítette meg.³⁴

1906 ő szén nap mint nap érkeztek kérések a képviselőházhoz és az Igazságügyi Minisztériumhoz a tagosítási és arányosítási törvények módosítása iránt. Az elfogadott törvényjavaslat-tervezet korlátozta a tagosítást, lehetőséget adott a folyamatban levő kínos tagosítások megszüntetésére, rendezte a képviselő kérdését és a mérnökök minősítésének ügyét.³⁵ A tagosítást olcsóbbá és gyorsabbá kívánták tenni, és különösen a becslők helytelen végrehajtási munkáján akartak változtatni.³⁶ Az arányosítás terén egyetértettek abban, hogy az arányjogoknak 100 holdon aluli természetbeni kihalása nem helyes. Eltérőek voltak az álláspontok a tagosítás kérelmezésénél (az egytizedrész fejszámot vagy birtokarányt jelent) és az el-

30 *Székely Világ*, 2. (1906) 16(61):249. (ápr. 22.)

31 Polónyi Géza igazságügy-miniszter válasza, 49. országos ülés (1906. október 24.). *Az 1906. évi május 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója* (= KN, 1906–1910), III:138.

32 *Székely Világ*, 2. (1906) 40(85):573. (okt. 7.)

33 *Székely Világ*, 2. (1906) 45(90):626. (1906. nov. 11.)

34 *Székely Világ*, 2. (1906) 39(84):560. (szept. 30.); *Székely Világ*, 2. (1906) 40(85):574. (okt. 7.); *Székely Világ*, 2. (1906) 16(61):249. (ápr. 22.)

35 *Székely Világ*, 2. (1906) 40(85):573. (okt. 7.)

járás megengedhetősége szempontjából (bíróság vagy a közigazgatás feladata). Közben egyre élesebb sajtótámadás érte az ügyosztály tevékenységét.

A székely sajtó 1906 őszén leplezte le a csíki erdőpanamákat. Török Ferenc országgyűlési képviselő az Úz- és Veresvölgyi erdők eladása kapcsán a megvesztegetési kísérletéről még a képviselőházban is beszámolt november 7-én.³⁷

■ Sebestyén Dénes (1869–1963) jogász, országgyűlési képviselő, az erdélyi birtokrendezési ügyek szakértője (Vasárnapi Újság, 1901)

Az országgyűlés nem szavazta meg Sebestyén Dénes visszaható erejű törvénytervezetét, amely az arányrészek összevásárlása által kialakított erdők közbirtokossági vagyonaiba való visszajutását szorgalmazta. A sok támadásnak kitett székely szakosztály a földművelésügyi tárccal együttműködve 1908-ra a birtokrendezésre és a telekkönyvezés helyesbítésére szükséges törvényeket előkészítette (1908:VII. tc. és XXXIX. tc.). A törvény legfontosabb újítása volt a tagosítás terén a bírói eljárást megelőző közigazgatási eljárás bevezetése.³⁸ A bírói eljárás csak akkor indult meg, ha a földművelésügyi miniszter a tagosítást a községre nézve hasznosnak és célszerűen keresztülvihetőnek tartotta, valamint a tagosítást igénylők birtoka a tagosítandó te-

rületek negyedrészt jelentette. Különben az igénylők birtokának a tagosítandó területek felét kellett kitennie. A tagosítást csak az eljárásra jogosított földmérő végezhette. Fontos újítás volt a tagosítandó terület 5%-át kitevő közlegelő létesítésének elrendelése az állattenyésztés fejlődése érdekében. Az osztatlan közös tulajdont képező közlegelők csak a földművelésügyi miniszter engedélyével voltak feloszthatók vagy más alkalmas és megfelelő értékű területtel kicserélhetők, a felmerülő költségek a tagosítót terhelték. Az arányosításkor pedig az erdőket, a havasokat és a művelés alatt álló kaszálókat és legelőket kihagyták az aránykulcsszámításból. A tagosítási költségeket az állam előlegezte, és azokat négy év alatt közadók módjára behajtották. Az első világháború előtt megszüntették az előlegzéseket és ott engedélyezték a tagosításokat, ahol az érdekeltek fedezni tudták a költségeket. Ez az intézkedés általában az egész tagosítás félbeszakítását eredményezte. Az államhatalom gondoskodott arról, hogy a kis parcellával rendelkező parasztok tetszés szerint választhattak dűlőt, és ezek a község belterületéhez legközelebb estek, ami kétségtelenül a jobb munkavégzés feltételeit biztosította. A törvény kimondta a közbirtokossági vagyona oszthatatlanságát. 1908-ban a kolozsvári kataszteri igazgatóság műszaki osztálya önálló hatáskörrel rendelkező felmérési felügyelőséggé alakult át, működési köre Erdély és kapcsolt részei birtokrendezéseinek műszaki ellenőrzésére, vizsgálatára és hitelesítésére terjedt ki.

Az arányrészek összevásárlásával folyó erdőfelosztások azonban nem szűntek meg. A legfelsőbb bíróság, a Kúria az újraarányosítási kéréseket elutasította, de az alsóbb bíróságok továbbra is hagytak jóvá újraarányosítási kéréseket. A telekkönyvezési munkálatok 1916-ig történő rendezéséig az állapotok bizonytalansága akadályozta a jelzáloghitel felvételét.

A birtokrendezési munkálatok elhúzódása megakadályozta a székelyföldi részletes kataszteri munkálatok elindítását az első világháború előtti időszakban.

36 Székely Világ, 2. (1906) 45(90):626. (1906. nov. 11.)

37 Székely Világ, 2. (1906) 39(84):560. (szept. 30.); Székely Világ, 2. (1906) 40(85):574. (okt. 7.)